

Γεωγραφίες

Αρ. 27 (2016)

Γεωγραφίες, Τεύχος 27, 2016



ΓΕΩΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ: ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

-

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

Γιώργος Μπάλιας¹

Παρά τη διαρκώς συσσωρευόμενη γνώση και την ευρέως αποδεκτή επιστημονική θέση για την (ανθρωπογενή) κλιματική αλλαγή, μερικοί επιστήμονες αλλά και αρκετοί πολίτες, ιδίως στις ΗΠΑ, συνεχίζουν να θεωρούν ότι δεν υφίσταται στην πραγματικότητα. Δεν είναι η πρώτη φορά που, αν και υπάρχει σχεδόν καθολική συναίνεση στην επιστημονική κοινότητα για ένα σημαντικό περιβαλλοντικό πρόβλημα, ωστόσο αυτό δεν γίνεται αντιληπτό ή αποδεκτό από τους πολίτες (π.χ., η ασφαλής χρήση της πυρηνικής ενέργειας, η τοξικότητα ουσιών στα υπόγεια ύδατα όπως το αρσενικό ή το ραδόνιο ήταν μερικά τέτοια παραδείγματα κατά το παρελθόν).

Στον τομέα της κοινωνιολογίας της επιστήμης και της γνωσιακής ψυχολογίας έχουν εκφραστεί διαφορετικές απόψεις αναφορικά με την περιορισμένη επιρροή της επιστήμης στη δημόσια συζήτηση για κρίσιμα θέματα που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου. Η πρώτη προσέγγιση βασίζεται στην ιδέα περί μειωμένης πληροφόρησης των πολιτών. Αν, όμως, αποδίδαμε το γεγονός της περιορισμένης επιρροής της επιστήμης στην ελλιπή πληροφόρηση των πολιτών σε σχέση με εκείνη των επιστημόνων, θα ήταν λογικό να μειωνόταν η διαφωνία των πολιτών (π.χ., για την κλιματική αλλαγή) όσο αυξάνονταν τα επιστημονικά ευρήματα. Αυτό όμως δεν παρατηρείται, συχνά μάλιστα συμβαίνει το αντίθετο, οι περισσότεροι σκεπτικιστές για την κλιματική αλλαγή να ανήκουν στις κοινωνικές ομάδες που κατανοούν καλύτερα τις επιστημονικές εξελίξεις. Φαίνεται, λοιπόν, ότι υπάρχει κάτι βαθύτερο σχετικά με τους λόγους για τους οποίους διαφωνούν οι πολίτες με τους επιστήμονες σε μείζονα ζητήματα όπως αυτό της κλιματικής αλλαγής.

Το ρεύμα σκέψης που είναι γνωστό με τον όρο *πολιτιστική αντίληψη του κινδύνου* προβάλλει μια νέα εξήγηση αυτού του φαινομένου. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι οι πολίτες διαθέτουν ψυχολογικούς και γνωσιακούς μηχανισμούς μέσω των οποίων επιλέγουν κατά πόσο θα συμφωνήσουν ή θα διαφωνήσουν με μια επιστημονική θέση ή ένα πρόβλημα όπως τίθεται από τους επιστήμονες. Καθοριστικό ρόλο σε αυτή την επιλογή διαδραματίζει η τάση τους να συνδέουν την πρόσληψη του κινδύνου με τις αξιακές εκτιμήσεις σχετικά με την επικινδυνότητα μιας δραστηριότητας. Έτσι, εμπιστεύονται τους επιστήμονες με τους οποίους μοιράζονται κοινές αξίες αναφορικά με το τι είναι καλό για την κοινωνία όπως αυτοί την οραματίζονται. Δηλαδή δεν αποδέχονται τον κίνδυνο που αντιβαίνει τις νόρ-

¹ Επίκουρος καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, gbalias@hua.gr

μες των κοινωνικών τους πλαισίων ή της κατ' αυτούς ιδανικής κοινωνίας και συμφωνούν μόνο με τους επιστήμονες που έχουν το ίδιο αξιακό φορτίο.

Έρευνες έχουν δείξει ότι οι ιδεολογικά φορτισμένες πολιτικές απόψεις (και όχι εκείνες που εκφράζουν συμφέροντα) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην πρόσληψη του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής. Έχει διαπιστωθεί ότι οι πολίτες που έλκονται από τις ιδέες της ισότητας και της υπεράσπισης των κοινών συμφωνούν με εκείνους τους επιστήμονες που υποστηρίζουν ότι υφίσταται το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής, το οποίο μάλιστα επιβάλλεται να αντιμετωπιστεί καθόσον έχει ανθρωπογενείς αιτίες. Αντίθετα, οι πολίτες που έλκονται από τις ιδέες της ατομικής πρωτοβουλίας και της ιεραρχικής δομής της κοινωνίας συμφωνούν με τους επιστήμονες που εκφράζουν επιφυλάξεις για την ύπαρξη της κλιματικής αλλαγής, πολλώ δε μάλλον ανθρωπογενούς προέλευσης, και ως εκ τούτου θεωρούν ότι δεν χρειάζονται πολιτικές αντιμετώπισης (σχετικές έρευνες που έχουν δημοσιευτεί σε επιστημονικά περιοδικά πραγματοποιήθηκαν από τους Dan Kahan, Donald Braman, Paul Slovic κ.ά.).

Στο χώρο της επιστήμης φαίνεται πλέον ότι η μεγάλη πλειοψηφία υποστηρίζει την άποψη για την ύπαρξη της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Αυτό άλλωστε αντικατοπτρίζεται στη σύνθεση του Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) και στις εκθέσεις που κατά καιρούς εκδίδει, ώστε να αναλάβει δράση η διεθνής κοινότητα για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Υπάρχουν, ωστόσο, επιστήμονες οι οποίοι εκφράζουν αμφιβολίες ή ακόμη αρνούνται την κλιματική αλλαγή. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι και για τους επιστήμονες ισχύουν ό,τι και για τους πολίτες με τη διαφορά ότι οι επιστήμονες σε αντίθεση με τους πολίτες, εκφράζουν την άποψή τους με επιστημονικό τρόπο και λόγο. Όπως έδειξαν οι νομπελίστες Amos Tversky και Daniel Kahneman, οι υποκειμενικές εκτιμήσεις του κινδύνου έχουν να κάνουν με την προερμηνευτική αντίληψη (bias) σύμφωνα με την οποία προβαίνουμε σε αξιολογήσεις στηριζόμενοι σε κρίσεις διαισθητικού χαρακτήρα (heuristics). Οι εν λόγω ιδιότητες, σύμφωνα με τους συγγραφείς, χαρακτηρίζουν τόσο τους απλούς πολίτες όσο και τους επιστήμονες. Στο ζήτημα, λοιπόν, της κλιματικής αλλαγής ο επιστημονικός λόγος συμφύρεται μεταξύ της επιστημονικής από τη μια μεριά και της αξιακού χαρακτήρα κρίσης από την άλλη.

Μπροστά στην πραγματικότητα έτσι όπως σκιαγραφήθηκε απαιτείται μια ριζική αλλαγή του τρόπου σκέψης και δράσης. Αυτό σημαίνει ότι τόσο η μορφοποίηση του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής (framing) όσο και η αξιολόγησή του θα πρέπει να αποτελούν μέριμνα όχι μόνο της λεγόμενης επιστημονικής κοινότητας αλλά και της κοινωνίας ευρύτερα. Θα πρέπει να οργανωθεί θεσμικά ένας ανοιχτός δημοκρατικός διάλογος σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, υιοθετώντας νέες μορφές συμμετοχικής δημοκρατίας. Άλλωστε, λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά της στάσης των πολιτών και των επιστημόνων στην κλιματική αλλαγή, μόνο αν ενταχθούν στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων όλοι όσοι υφίστανται τις επιπτώσεις από αυτή, θα είναι δυνατή η αποτελεσματική αντιμετώπισή τους. Για να το πούμε διαφορετικά, εφόσον η κλιματική αλλαγή είναι δημοκρατική –καθόσο μάς αφορά όλους–, δημοκρατική πρέπει να είναι και η αντιμετώπισή της.

ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΕΚΠΟΜΠΩΝ

Emanuele Leonardi¹

Η εμπορία των δικαιωμάτων εκπομπών βασίζεται σε συγκεκριμένη, οικονομίστικη πρόσληψη της κλιματικής αλλαγής: αν η τελευταία προκύπτει από την ανεξέλεγκτη παραγωγή ρύπων σε παγκόσμια κλίμακα, τότε η εμπορευματοποίηση της παραγωγής ρύπων μπορεί να λειτουργήσει ελέγχοντας μέσω της αγοράς την άναρχη ρύπανση.

[...] Η εμπορία δικαιωμάτων άνθρακα ως η αποκλειστική πολιτική επιλογή για το κλίμα είναι συνδεδεμένη με αυτό που αποκαλώ *δόγμα της εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπών*. Αυτό το δόγμα ισχυρίζεται ότι η αλλαγή του κλίματος, αν και αποτελεί συνέπεια της ιστορικής αποτυχίας της αγοράς (καθώς οι αρνητικές εξωτερικότητες δεν λαμβάνονται υπόψη στις τιμές), μπορεί να ανασχεθεί μόνο μέσω της περαιτέρω εμπορευματοποίησης. Συνεπώς δημιουργούνται συνεχώς νέες αγορές, που αφορούν νέα, αφηρημένα εμπορεύματα και τελικά ενισχύουν ένα καινούργιο, άνευ προηγουμένου, κύμα συσσώρευσης του κεφαλαίου. Από αυτή την άποψη, το δόγμα της εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπών, συνδέεται με το μεταπολιτικό «φετιχισμό του CO₂» που εισάγει ο Erik Swynghedouw και με το «φετιχισμό του άνθρακα» κατά τον Steffen Böhm.

Παρά το παράδοξο που εμφανίζεται (πώς μπορεί η ποσοτική αύξηση της αιτίας ενός προβλήματος να οδηγεί στη λύση του;), αυτή η λογική της κερδοφορίας μέσα από τις εκπομπές αποτελεί μάλλον δόγμα για όσους μετέχουν στις COP. [...] Στο πλαίσιο της δυνητικά καταστροφικής υπερθέρμανσης του πλανήτη, ένα τέτοιο δόγμα, λοιπόν, που βασίζεται στην αλήθεια της αγοράς, οδηγεί στην υιοθέτηση μιας εξίσωσης που θα μπορούσε να οριστεί ως εξής: κλιματική σταθερότητα = μειώσεις στις εκπομπές CO₂ = εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών = βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη.

Στο πλαίσιο αυτό, θα ήθελα να κάνω δύο παρατηρήσεις: α) για να μπορεί να είναι λειτουργικό το δόγμα εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπών, προϋποθέτει ένα πολύ συγκεκριμένο όραμα για τη σχέση φύσης και αξίας και β) η παραγωγική ανεπάρκεια του συστήματος εμπορίας εκπομπών (δηλαδή η σύγκρουση μεταξύ του υποτιθέμενου περιβαλλοντικού στόχου και των μέσων –βλ. αγορά– που χρησιμοποιούνται) είναι το κλειδί για να κατανοήσουμε την ισχύ του συστήματος, παρά το ανύπαρκτο οικολογικό του όφελος.

Για την πρώτη παρατήρηση είναι χρήσιμο να υπενθυμίσω ότι το περιβάλλον ως πολιτικό ζήτημα εμφανίζεται στον δημόσιο λόγο τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 λόγω του ισχυρού και ανταγωνιστικού ενάντια στο σύστημα λόγου των οικολογικών κινημάτων. Με άλλα λόγια, το κεφάλαιο αντιλαμβάνεται τότε το περιβαλλοντικό ζήτημα ως ένα εμπόδιο στην κερδοφορία του, ως ένα επιπλέον κόστος για τις επιχειρήσεις ή, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του André Gorz, ως μία κρίση αναπαραγωγής. Η φύση, η οποία μέχρι τότε χρησιμοποιείτο ως ελεύθερη και ανεξάντλητη πηγή πρώτων υλών –κατά την έναρξη της οικονομικής διαδικασίας– ή ως εξίσου ελεύθερος και άπειρος χώρος απόθεσης σκουπιδιών –στο τέλος της οικονομικής διαδικασίας– ξαφνικά, αρχίζει να σπανίζει. Η αμφιλεγόμενη έν-

¹ Ο Emmanuel Leonardi, μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Κέντρο Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Coimbra (CES / UC) με αφορμή την πρόσφατη συνδιάσκεψη για το κλίμα στο Παρίσι (COP21). Το κείμενο αναδεικνύει την εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών ως το θεμελιακό στοιχείο του κυρίαρχου λόγου και των πολιτικών για τη κλιματική αλλαγή. Μετάφραση - Επιμέλεια: Γιώργος Βελεγράκης.

νοια της βιώσιμης ανάπτυξης διαμορφώθηκε στη δεκαετία του 1980, ακριβώς για να αντιμετωπίσει πολιτικά αυτό το κρίσιμο θέμα. Στην πραγματικότητα, η κύρια θέση της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ότι τα κέρδη και η προστασία του περιβάλλοντος μπορούν να βαδίζουν χέρι-χέρι. Στην ίδια κατεύθυνση, και ίσως πιο έντονα, η ρητορική της πράσινης οικονομίας τις δεκαετίες του 1990 και 2000 αντιπροσώπευε μια καπιταλιστική προσπάθεια να ξεπεραστεί η κρίση αναπαραγωγής, με την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ορίων ως ένα νέο πεδίο συσσώρευσης και κερδοφορίας. Η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη είναι συμβατές και μάλιστα η πρώτη είναι η κινητήρια δύναμη της δεύτερης.

Για τη δεύτερη παρατήρηση, επιτρέψτε μου να αναλύσω την εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών με κάποια τεχνικά εργαλεία. Το σημείο εκκίνησης είναι το Πρωτόκολλο του Κυότο (ΠΚ), που υπογράφηκε κατά τη διάρκεια της COP3 το 1997. Το ΠΚ είναι η πρώτη νομικά δεσμευτική συμφωνία για την κλιματική αλλαγή και προβλέπει ότι οι 37 χώρες του Παραρτήματος Ι (οι λεγόμενες ανεπτυγμένες χώρες) δεσμεύονται για τη μείωση έξι εκ των αερίων του θερμοκηπίου (5,2% κατά μέσο όρο την περίοδο 2008-2012, με το 1990 ως έτος αναφοράς), και όλες οι χώρες (συμπεριλαμβανομένων των χωρών του Παραρτήματος ΙΙ, δηλαδή των λεγόμενων αναπτυσσόμενων χωρών) δεσμεύονται σε γενικές αρχές. Παρά το γεγονός ότι το ΠΚ αποσκοπεί στην επίτευξη μείωσης των εκπομπών μέσα από μια ποικιλία εργαλείων, κρίσιμη καινοτομία του είναι η εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών, δηλαδή η ιδέα ότι η κατανομή και η ανταλλαγή εμπορευμάτων εκπομπών είναι η πιο αποτελεσματική λύση για την κλιματική κρίση. [...] Το βασικό οικονομικό σκεπτικό για τέτοιου είδους μηχανισμούς είναι ότι με το εμπόριο και τις πιστώσεις σε ειδικές αγορές θα μειωθεί το συνολικό κόστος της εκπλήρωσης των στόχων, θα προωθηθεί η βιώσιμη ανάπτυξη σε μη βιομηχανικές χώρες και θα δημιουργηθούν ευκαιρίες κερδοφορίας για την πράσινη επιχειρηματικότητα.

Όμως, κανένα από αυτά τα επιθυμητά αποτελέσματα δεν έχει επιτευχθεί μετά από δέκα χρόνια της πλήρους εφαρμογής του ΠΚ (τέθηκε σε πλήρη ισχύ το 2005). Συνεπώς, προκύπτει το εξής ερώτημα: Γιατί επιμένουμε στην εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών, όταν αυτή δεν λειτουργεί; Στην πραγματικότητα, ο μηχανισμός αυτός όχι μόνο δεν προσφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα αλλά πιθανότατα λειτουργεί στον αντίποδα. Ωστόσο, από οικονομική σκοπιά, οι αγορές δικαιωμάτων αποτελούν χρυσωρυχείο για τις εταιρείες που εμπλέκονται. [...] Είναι ίσως πιο ακριβές, να πούμε ότι η εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών δεν έχει καμία σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος παρά να ισχυριστούμε ότι απλά δεν λειτουργεί ως μηχανισμός. Λειτουργεί ως οικονομικός μηχανισμός και μάλιστα με μεγάλη κερδοφορία. [...]

Αυτός είναι ο λόγος που η COP21 δεν μπορούσε παρά να αποτύχει. Κανείς σε αυτό το πλαίσιο δεν είναι πρόθυμος να αμφισβητήσει τα θεμέλια αυτού που ονομάζεται σήμερα «κλιματικός καπιταλισμός» (climate capitalism). Και αυτός είναι και ο λόγος που η μόνη λύση για την υπερθέρμανση του πλανήτη μπορεί να βρεθεί από τα κινήματα κλιματικής δικαιοσύνης που ήδη υπάρχουν σε πολλά μέρη του πλανήτη. [...] Τα αληθινά βήματα μπροστά δεν θα πραγματοποιηθούν σε άλλη μια κεντρική συμφωνία μεταξύ των χωρών που υποτίθεται μάλιστα ότι είναι η «μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία του κόσμου». Τα βήματα μπροστά θα επιτευχθούν με την απελευθέρωση της πολιτικής μας φαντασίας από το υπάρχον status quo, κάτι που έχει ήδη αναγνωρίσει η ριζοσπαστική πολιτική οικολογία και καλούνται να αγκαλιάσουν και τα κινήματα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης.